

זהשתא דתקון רבנן שבועת היסת משתבעי הני עדים דיהיבנא ליה... — ואם תאמר, מדוע צריכים להשבע, הלא הלוה אינו יכול לטעון בודאות שלא נתנו למלוה? — כתב הרמב"ן, כיון שמכל מקום הם חייבים ליתן, או ללוה או למלוה, ושניהם טוענים טענת ברי, המלוה טוען שלא נתנו לו והלוה טוען שלא החזירו לו, מצרפים טענותם ומחשיבים זאת לטענת ברי, הגם שכל טענה בפני עצמה אינה 'ברי' גמור, שאין המלוה יודע אם החזירו ללוה ואין הלוה יודע אם נתנו למלוה.

דף מד

'אלא אי איתמר הכי איתמר... קידושין דמדעתה — אביה ולא היא, גירושין דבעל כרחה — בין היא ובין אביה' — ונראה נפקא מינה בין שתי הלשונות בטעמו של רבי יוחנן — כאשר האב מוחה בפרוש שלא תקבל גיטה; לפי לישנא קמא, יודו חכמים לרבי יהודה שאין קבלתה מועילה, כי טעמם רק משום שמכנסת עצמה לרשות אביה ומסתמא נוח לו בכך. ואילו ללישנא בתרא לא איכפת לנו ברצונו כלל, ובכל אופן מגורשת (עפ"י מרומי שדה להלן).

'תנן, האיך מקדש את בתו כשהיא נערה בו ובשלוהו. בו ובשלוהו אין, בה ובשלוהו לא. תיובתא דריש לקיש... בעא מיניה רבא מרב נחמן: נערה מהו שתעשה שליח לקבל גיטה מיד בעלה... אמר ליה אין עושה שליח' — כבר הקשו הראשונים על ה'תיובתא' שהשיבו מהמשנה על ריש לקיש, הלא אפשר שלכך לא קתני 'בה ובשלוהו' — משום שאין ביכלתה לעשות שליח. ותרצו הראשונים (רמב"ן, וע' רשב"א ושיטה ל"ג למי. וכיו"ב במהרש"א) שהדיוק הוא מהמלה 'בו' שבמשנה, שהיא מיותרת לדייק 'בו' ולא 'בה'.

והאחרונים תרצו, שספק הגמרא שמא אינה יכולה לעשות שליח, אינו אלא לר' יוחנן, אבל לריש לקיש — עושה ועושה. (וכן מבואר בירושלמי בגטין בפרק 'התקבל' — ע' אור שמח הל' גירושין ב, יג). וטעם הדבר, כי לדעת ריש לקיש יש לה כח עצמי ואינה כיד או חצר אביה, שאם כן, ודאי היה לו לריש לקיש לחלק בין מכנסת עצמה לרשות אביה או מפקעת עצמה, ומכך שאינו מחלק וסובר שגם בקידושין שמפקעת עצמה מרשות אביה יכולה לקדש עצמה — הרי מוכח שיש לה זכות עצמית וכח בעלות על הקדושין, ולכן לשיטתו ודאי שיכולה גם לשלוח שליח. (טעם המלך; חזון איש, ועוד. והמפרשים כאן האריכו בשאלה זו. וע' בית ישי (סט) שהסביר בזה את המשך דברי הגמרא 'צווח ר"ל... ולא אשגחו...').

'צווח ריש לקיש כי כרוכיא זיצאה והיתה' וליכא דאשגח ביה' — הגם שהקש זה לא נחלק בו אדם מעולם, אעפ"כ סוברים חכמים היות וטעם החילוק מפני שגט מועיל בעל כרחה משא"כ קידושין, ממילא לענין זה לא שייך ההקש.

עוד יש לומר, סוברים החולקים שלא לכל דבר נתקבל הקש זה, אלא היכא דאתמר אתמר היכא דלא אתמר לא אתמר. (תוס' ר"י הוקן; שיטה ל"ג למי; רשב"א להלן ס. וכבר כתבו ראשונים שבמקום טעם וסברה, יש הקש למחצה — ע' תוס' יבמות פו. נדרים ז. וראה דוגמאות נוספות במובא לעיל טו. לו.).

(ע"ב) 'כיד אביה דמיא או כחצר אביה דמיא... ואי סלקא דעתך כחצר אביה דמיא, כי מטא גיטה לידה נמי לא תיגרש דהויא לה חצר המשתמרת שלא לדעת אביה...' — יש לבאר

מה סלקא דעתין לומר שזוכה מדין 'חצר', והלא אינה קנינו ורכושו של האב? ויש לומר, ודאי גזרת הכתוב היא — ונתן בידה, אלא נסתפקנו לפרש שמא גילה כאן הכתוב שמועיל הדבר כדין חצר, כשם שחצרו של אדם שרגיל להניח כל חפציו בביתו ובחצרו — קונה לו, כמו כן גבי גט, המקום בו רוצה האב שיהא נמצא שם — ביד הבת, קונה לו. ולפי צד זה צריך שכל פרטי דיני קנין חצר, יהיו גם כן וכגון 'משתמרת לדעתו' (אילת השחר).

'אפכוה ושדרוה לקמיה דרב' — פרש רש"י, שהפכו את שמות החכמים במכוון, משום שרב אוהבו של שמואל היה, אולי יודה לדברי קרנא שאמרו לו בשם שמואל. (וכו"ב בסגנון שונה מעט בשאר ראשונים).

מכאן [וממקומות נוספים כיוצא בזה] הוכיח רבי יוסף חיים מבגדד (בשו"ת רב פעלים ח"ג חו"מ א. וכזאת נמצא בספר ברכת אברהם בקונטרס אחרון כאן על תד"ה כמין) שמותר לשקר במקום שנצרך הדבר כדי להעמיד את הדבר על אמיתותו.

ומזה למד ב'רב פעלים' שם, שמותר לו לדיין היושב בדין, ודעתו מנוגדת לדעת שני הדיינים האחרים, מותר לו לומר 'איני יודע הדין' כדי שיוסיפו עליהם דיינים. ויש חולקים על כך — עיין שם.

כמו"כ דובר באחרונים אם מותר לאדם לטעון טענה שקרית בדין, כשיודע בודאות שהדין עמו, אלא שאם יטען את הטענה האמיתית, לא יאמינוהו, ולא יצדק בדין אלא אם יטען טענת-שקר. ע' בתוס' ובמפרשים אחרונים — כתובות פרק אלמנה ניונת. וע"ע ברכת אברהם גיטין ד. שערי שמועות שם כו. וע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת ב"ק מ: (על תד"ה הוה); סנהדרין יז; שבעות לא.

'צריכה גט — שמא נתרצה האב' — הסברים שונים ניתנו בספרי הראשונים לסיבת חלות הקדושין; יש אומרים שהקדושין חלים למפרע, משעת הנתינה, כי זכות היא לאדם שמקדשים את בתו, שמן הסתם רוצה בדבר, אך היות שלפעמים יש בדבר חובה ואינה זכות גמורה, לכך צריכים אנו לריצויו של האב, שבזה מגלה דעתו שאכן בשבילו הדבר בגדר זכות ולא חובה. (ר"ן).

ויש סוברים שדינם כקידושין על תנאי, 'על מנת שירצה אביך', וכשנתרצה קויים התנאי וחלים הקידושין. ולפי זה, אין צריך שמעות הקדושין יהיו בעין בזמן ריצויו האב, שהרי זה ככל קידושין על תנאי. (עפ"י הרשב"א. וכן דעת הרמ"ה — ע' טור אבה"ע לו. עוד נחלקו הראשונים אם בתחילה כשנודע לאב, צוות, ואחר כך נתרצה — ע' רשב"א. וע' טוש"ע אה"ע לו, יא; זכר יצחק טז ד"ה אמנם באמת).

והריטב"א כתב שהקדושין מועילים בעת שנתרצה מדין 'ערב' (כדלעיל ז.), כאילו אומר לו האב באותה שעה 'הנח מעות הקדושין אצל בתי, ובוה תתקדש לך'. ולפי זה — כתב — צריך שיהו המעות בעין בשעת ריצויו של אב, אבל אם נאבדו או נתאכלו — אין לקדושין במה לחול. [לכאורה לשיטה זו, צריכים שיהו עדים נוכחים בעת שנתרצה. ויש לעיין אם צריכים להיות גם בשעת מעשה הנתינה לבת — אילת השחר].

וכבר האריכו האחרונים בבאור כל אחת משיטות הראשונים הללו — ע' בשו"ת מהרי"ק ל; שער המלך אישות ב,יג; אבני מילואים לו,ב; חזון איש; שערי ישר ז,ו ד"ה ובוה יש; חדושי הגרנ"ט (השלם) קז; מנחת שלמה — עד, ד"ה ברם היא.

'צריכה מיאון, שמא לא נתרצה האב בקידושין ויאמרו אין קידושין תופשין באחותה' — אף

על פי שמצאנו בכמה מקומות קידושין מדרבנן, ולא חשו שמא יאמרו אין קדושין תופשין באחותה — יש לומר שבגדולה שאין שייך בה מיאון אין תקנה לחשש זה, אבל בקטנה ששייך לתקן — תקנו (עפ"י הרא"ש; רשב"א).

עוד יש לומר שבקטנה יש יותר מקום לגזור, כי הכל יודעים שאין לה יד, ואם אתה מצריכה גט, יאמרו ודאי היו קידושין גמורין, שידעו החכמים בריצויו של האב, אבל בנערה שיש לה יד, יאמרו, חשש הוא שחשו חכמים בדבר ואינה מקודשת גמורה (רשב"א).

שיטת רב אחאי גאון (בשאלות, נט — הובא ברשב"א), שלא כשאר הראשונים, שכאן תקנו מיאון אף לנערה.

'עולא אמר אף מיאון אינה צריכה' — נחלקו הראשונים בסברת עולא; יש מפרשים שלדעתו אין לחוש שמא נתרצה האב, אבל אם ידענו שנתרצה לבסוף — מקודשת (רא"ש להלן מה). ויש סוברים שלדעת עולא צריכים אנו לדעתו של אב בזמן הקידושין, ואף אם התרצה בסוף — לא מהני. (עפ"י רי"ף, ר"י הזקן ועוד. והובאו שתי הדעות בשלחן ערוך — אה"ע לז, יא).

*

'ר' אסי לא על לבי מדרשא... אף אנא לא עייל, ר' אבין הוא דעייל... כמין ימא לטיגני' — פרש רש"י 'אמרה לי מיד, כשולה דג מן הים והמחבת נתונה על האור לתתו בתוכו בשמן לטגנו'.

המשיל את בית המדרש לים, שהרי בו צוללים במים אדירים, ואין מים אלא תורה. ואת התלמיד היוצא ממנו לאחר לימודו, דימו לזה השולה דג מן הים כדי לאכלו, וככל שמתקנו ומכינו ומטגנו בשמן במהרה, כן טעים ומובחר יותר. והנמשל, שינון הדברים לאחר הלימוד, סיכומם ויישובם על הלב, תיכף ללימוד.

ואפשר עוד שרמז כאן על כך שנעדרו שניהם מבית המדרש, שהפורש ממנו כפורש מן החיים, כדג הזה הפורש ממקום חיותו ומקורו — כמו ששהמשיל רבי עקיבא את ישראל הפורשים מן התורה.

וכענין שאמרו (שבת פג:): 'לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ואפילו שעה אחת'. וכן אמרו: 'מי שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם חייב מיתה' (מסכת דרך ארץ רבא, יא) — כי 'מרבא ישיבה מרבא חכמה' (אבות ב) ו'החכמה תחיה בעליה' כתיב. וכתוב 'אדם כי ימות באהל' — שממית עצמו באהלה של תורה, על יד זה דוקא הוא חי, כמו שאמרו (בתמיד לב) 'מה יעשה אדם ויחיה — ימית עצמו. מה יעשה וימות — יחיה עצמו'. רמז לדבר 'וישכר באהליך' בגימטריא חיים.

דף מה

'האי אלמנה היכי דמי, אילימא דקדשה אביה, מי מצוי מזבין לה, הא אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות... הכא בקידושי יעוד ואלביא דר' יוסי בר' יהודה... — יש לשאול, לפי מה שלמדו (לעיל יט) מדין יעוד לרבי יוסי בר' יהודה שאומר אדם לבתו קטנה צאי וקבלי קידושיך,